

ETIMOLOGIJA RIJEČI *KLETVA* I *PSOVKA*

SLAVOMIR SAMBUNJAK
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 808.62-54
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 1992-12-15
Received

Polazeći od nesigurne etimologije riječi *kletva* i *psovka*, autor otkriva da je većina naziva iz naslova *Govorni čini verbalne agresije* (kojemu su proklinjanje i psovanje sadržajnom osnovicom) zajednička i lingvistici i magiji.

Dapače, osnovna je terminologija magije podudarna s lingvističkom, jer su obje utemeljene na riječi: magija na moći riječi, a lingvistika na njezinoj biti. Paralelizam između magije i lingvistike vrijedi na području pisane riječi koliko i na području govorne. Stoga i ne čudi da neke glotogonijske teorije polaze od magije kao ishodišta jezika i pisma (slično je već dokazano i za poeziju). Nije čudno ni to da je i danas živa prastara ideja o analogiji između riječi i stvari, bitno simpatijska, dakle magijska.

1. Uvod

Želeći udovoljiti zahtjevu koji pred nas postavlja naslov, ipak odmah volimo kazati da nam ovdje nije namjera konačno i definitivno razriješiti ono što su i pozvaniji od nas uspjeli učiniti tek vjerojatnim, tj. nećemo razriješiti sve probleme u svezi s etimologijom riječi *kletva* i *psovka*. Umjesto toga trudit ćemo se da pokažemo što o etimologiji tih riječi već jest poznato, ali i više od toga, nastojat ćemo pokazati mjesto koje te riječi zauzimaju u duhovnu svijetu Hrvata i Slavena u doba kad su mogle nastati. Dapače, pokušat ćemo smjestiti ih i šire u svjetonazor bar još nekih od onih društava koja čine indoeuropski svijet, ako već ne i u onaj svjetonazor koji su mogla imati društva koja su govorila ostale nostratičke jezike. Što imamo na umu dok ovo govorimo pokazat će jedan, recimo tako, uvodni eksperiment: razmotrit ćemo, s gledišta našega teksta koji se upravo ostvaruje, naslov rada kojega je naš etimologijski ogled tek jednim malim dijelom. Riječ je o naslovu *Govorni čini verbalne agresije u kontrastu (hrv., njem., engl.)*. Najprije valja reći da u zagrađenu dijelu naslova nalazimo opravdanje za našu usmjerenost indoeuropskome i slavenskom jezičnome svijetu, premda će (ili baš stoga) najmanje riječi biti u germanskim elementima u zagradi. Oni su predmet zasebnih radova, zasebnih etimologijskih traganja. Ono, međutim, radi čega smo opći naslov citirali, jest sljedeće: u svakoj od sintagama koje ga sačinjavaju osim "prvoga", mi koji ga čitamo s dva motrišta, nalazimo i "drugo", skriveno,

neobično, specifično značenje. To ide dotle da je s toga našega motrišta (ali, naglašavamo, specifičnoga i, recimo, "magijskoga", ne znanstvenoga) naslov i tautologičan. Pogledajmo samo! Sintagma "govorni čin" (engl. *speech act*) lingvistički je naziv filozofima jasan još od Austina objavlivanja knjige *How to Do Things with Words* 1962. godine a djelatno je živ, pa dakle i jasan, u suvremenoj lingvistici i danas.¹ Takvo je značenje, naravno, jasno i nama. Ali, uvidom u bilo koji rječnik hrvatskoga jezika, termin nam se odjednom počinje rasplinjavati: *čini* su magijski akt.² Termin više nije samo lingvistički, on je dijelom i religijski/magijski. Razmotrimo li sada sljedeću sintagmu ("verbalna agresija") i opet ćemo barem o jednoj od sastavnica moći kazati nešto slično. "Verbalna agresija", istina, nije lingvistički (ili nije prvenstveno i samo lingvistički termin) nego prije psihologijski termin, ali lingvistima je u osnovi razumljiv. Nama, međutim, koji se zanimamo za etimologiju *kletve* i *psovke*, dužnost je poviriti i u etimologiju latinske riječi *verbum* a tamo nalazimo i to da je ona potekla iz korijena iz kojega i hrvatska riječ *vrač*. Još je jedan lingvistički termin ("verbalno") i jedan psihologijski ("verbalna agresija") sveden na religijsko i magijsko značenje. Da li, dakle, da očekujemo da će i sljedeći naslovni pojam, "kontrast", omogućiti isto? Da! Identično, istina, neće, ali stanovito, indikativno, dovođenje u svezu s *kletvom* i njoj antonimskom riječju *blagoslov* hoće. Jer, "kontrast" jest lingvistički termin, ali on je i jedan od latinskih naziva za prastari književni žanr prenja, onaj žanr koji se logički, bivstveno, i historijski dovodi u svezu s *kletvom* i *blagoslovom*,³ budući da je u svojoj biti sukob opreka, antonima, polemički dijalog među suprotstavljenim polarnim bićima.⁴ Prihvatimo li sada tvrdnju da su *verbalno* i *govorno* s magijskoga motrišta bliskoznačnice, moći ćemo završiti uvod ukazivanjem na spomenutu (specifičnu) tvrdnju o tautologičnosti naslova *Govorni čini verbalne agresije u kontrastu*. Neopravdano sveden na magijsko, a lišen svoga prvoga i pravoga, lingvističkoga značenja, naš je zajednički naslov svodiv *ad absurdum*: jedan se jezični magijski čin specificira magijskim govornim napadačkim djelovanjem a sve to u cjelini koja je magijska jer je religijski određiva kao *coincidentia oppositorum*. Mi, naravno, ne želimo ostati zatvoreni u tautologiji. Naprotiv, kada smo tautologiju konstruirali, naša je namjera bila pokazati kako je i jedan znanstveno korektan i konzistentan lingvistički naslov moguće učiniti problematičnim onda kada mu se pristupa s neznanstvena stajališta, s motrišta predznanstvene magijske svijesti. Opravdanje, pak, za takav pristup nalazimo u tome što je jedan bitni sadržajni dio toga naslova upravo magijski. Naša je namjera, dakle, rekosmo, i ta da pristupimo riječima *kletva* i *psovka* kao fenomenima magijskoga shvaćanja svijeta a to ćemo ostvariti

¹David C r y s t a l, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, 1988, str. 84, s. v. govorni čin.; Milka I v i ć, *Pravci u lingvistici*, II, Beograd, 1990, str. 211; Nenad M i š e v i ć, *Filozofija jezika*, Zagreb, 1981, str. 47.

²Vladimir A n i ć, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991, str. 81.

³Anita S e p p i l l i, *Poesia e magia*, Torino, 1971, str. 77.

⁴Slavomir S a m b u n j a k, *Jezik hrvatskih glagolskih prenja*, doktorska disertacija (u rukopisu). Zadar, 1991. Tako je, kao prenje *kateksohen*, zamišljiva svada među *kletvom* i *blagoslovom*.

tako što ćemo najprije razmotriti veze koje postoje između riječi i čina, tvorbe, stvaranja, u magijskome, dakle, svjetonazoru.

2. Riječ i čin

Riječ je moćna. Već i površan uvid u duhovni svijet velikih civilizacija što su kao temelj odredile Europu, pokazat će da je riječ shvaćena kao sredstvo stvaranja i destrukcije. U Sumerana, kojih mitovi imaju gotovo heraklitovsku koncepciju kozmičkih borba suprotnosti,⁵ bog vodi stvara posredstvom riječi. I zao bog vjetrova i zemlje ima sličnu moć: on podiže destruktivne vjetrove na zemlji i uništava riječju svoga bijesa, riječima koje su vjetrovi i oluje. Stvaralačka moć riječi slavi se u himnima koji se u Sumerana zovu *enem* "riječ". Stvaralačka moć riječi ide tako daleko da se čini kako je riječ sudjelovala u stvaranju i utemeljenju i samih bogova kao takvih.⁶ U babilonskome *Epu o postanju* riječ je također moćno sredstvo stvaranja i uništenja: prokletstvo i magijska inkantacija bivaju oružjem.⁷ Tako se Tiāmat brani amuletom i biljkom kojom neutralizira otrov a u protunapad ulazi tako što baca svoju inkantaciju i izgovara prokletstvo. Borba dakle započinje kao bitka riječima.⁸ Izgovorena riječ shvaćena je kao oružje i u *Bibliji*. Primjerice, u epizodi u kojoj Balak poziva Bileama da prokune Izrael. Balak je vjerovao u uspjeh zbog toga što je prokletstvo trebala izreći osoba s moći. Uspjeh je izostao jer ni u tri pokušaja, zbog neke nevidljive, veće moći, ne uspijeva izgovaranje prokletstva, nego naprotiv - blagoslova. Zato su u bitci pobijedili Izraelci.⁹ Toliko o Hamitosemitima, uz napomenu da ovdje ne želimo ulaziti u golemu literaturu o problemu *Logosa* Ivanova Evanđelja,¹⁰ pa se na problem *logosa* nećemo osvrutati ni u Grkâ. Svrhu ćemo postići i tako što ćemo pažnju najprije usmjeriti na jezično stvaranje *kateksohen*, na književno stvaranje. Pokazat će se da je, iskonski, poezija čin, akcija: ποίησις ποιεω "radim".¹¹ Grčki glagol ποιεω ima dakle značenje koje i sanskrtski korijen *kri* od kojega dolazi *karma* a nalazi se i u latinskome glagolu *creare* "stvarati".¹² I ne samo to. U Grkâ je pjesma popraćena melodijom inkantacija, ali popraćena mimikom ona je drama: ῥαμα ῥαω "radim". Također je, dakle, magijski čin.¹³ Grčki glagol ἔρδω "radim, činim, djelam" ima magijsko-religijsko značenje "prinostiti žrtvu" (ἔρδω ἕρρα) ili "čaram" (ἔρδω τω τλ, odnosno τωά τλ), "bacam čine na nekoga".¹⁴ Grčkome ποιεω "činiti" u latinskome odgovara *carmina* ili "versus facitare in aliquem" ili

⁵Reymond J e s t i n, "La religione dei Sumeri", u: *Storia delle religioni*, a cura di Henri-Charles Puech, knj. 1, str. 140.

⁶A. S e p p i l l i, *o. c.*, str. 20.

⁷*Isto*, str. 17-18.

⁸*Isto*, str. 19.

⁹*Isto*, *loc. cit.*

¹⁰Ipnk, o tome usp. Bruce V a t e r C. M., "Ivanovska teologija", u: R. E. B r o w n i dr., *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Zagreb, 1980, str. 447.

¹¹A. S e p p i l l i, *o. c.*, str. 10.

¹²René G u é n o n, *Simboli della Scienza sacra*, Milano 1984, str. 58, nap. 9.

¹³A. S e p p i l l i, *o. c.*, str. 10.

¹⁴*Isto*, str. 188.

"contra aliquem", tj. "bacati čine na koga".¹⁵ Latinska riječ koja označava stihove identična je sa sanskrtskim *karma*, riječi koja je u početku značila "ritualni čin",¹⁶ budući da je termin *carmen* (*can-men*, *cas-men*) iz istoga korijena iz kojega i *cano* "pjevam" a znači ritimiziran oblik izražavanja i njegovo magijsko djelovanje. *Carmina vatum* su tradicionalne religijske formule,¹⁷ a *cantus* je magijski pijev: "Haec cantu, finditque solum, menesque sepulcris elicit", govori Tibul o čarobnici.¹⁸ Za Grke i za Rimljane (gotovo kao i za Babilonjane),¹⁹ "ne imati ime znači ne postojati, zvati imenom znači stvarati; riječju se stvara i uništava, riječju se određuje sudbina - to jest *fatum* (lat. *fari* = "reći"), izrečena stvar, i konačno, izgovoreno prokletstvo, izgovoreno u određenim okolnostima, nesavladivo je".²⁰ Istina, riječ koja u Grčk označava personificiranu sudbinu, *fatum*, *Fata*, nije povezana s glagolima "govorenja" nego s "ždrijebanjem, kockanjem".²¹ U Rimljana, međutim, sudbina je određena riječju i riječju se uništava: lat. *fatum* < *fari* "reći". Sudbina je "rečena stvar".²² *Fatum* je red u svijetu, neopozivo uspostavljen. Ona je ono što je predodređeno i u povijesti i u osobnoj egzistenciji. Ona je smrt ukoliko je ta neizbjegna. Eneja se ne može skrasiti ni u Traciji ni na Kreti ni na Siciliji ili u Kartagi, jer "*fata obstant*". Neprestano mu "*fata viam invenient*". *Fata* znači i "odgovor proroštva", "proroštvo" samo, a glagol *fatuari* prvenstveno znači "biti inspiriran, uzbuđen".²³ Tako smo, vjerujem, zatvorili krug koji je krenuo od poezije da bi se preko riječi i djela opet vratio pjesničkome stvaranju. Dodamo li tomu da u Slavena i Hrvata riječ *praviti* znači i "tvoriti" i "govoriti" (uz ostalo, npr. "ispravljati")²⁴ te da *sudbina*, *Suđenice*, *Usud* itd. ukazuju na "suđenje, sud" a vjerojatno su u svezi s "diti, reći",²⁵ poglavlje o riječi i činu možemo zaključiti zanimljivom opaskom da su u Indoeuropejaca uopće zamijenjeni glagoli za "činiti" s glagolima za "reći", pa je i lat. naziv za "sudac" nastao primjenom toga lingvističkoga mehanizma. Pošlo se od **yews dheH*, "sravniti *yews*" ("načelo dobra funkcioniranja") (av. *yaož-dā-* "omogućiti") i stvorilo se *yews-deyk-* "omogućiti riječju" da bi se došlo do lat. *j—ustus*.²⁶ Pravedna presuda je "vrlo umjesna formula", počiva na strogoj proporcionalnosti te stoga ima magičnu moć istine.²⁷ U Indoeuropejaca pravo nije suprotno vjeri: *Mitra* "Ugovor" podjednako je religiozan kao i *Varuna* "Zakletva", premda je *Mitra* danje a *Varuna* noćno lice postojećega. Obojica su međusobno nerazlučivo povezani. Pravo i religija imaju zajedničku osnovicu te su komplementarni. Isti su

¹⁵Isto, str. 188.

¹⁶R. Guéron, o. c., str. 58.

¹⁷A. Seppilli, o. c., str. 190.

¹⁸Isto, loc. cit.

¹⁹Usp. npr. u Egipćana i Sumeraca, u Bibliji itd.

²⁰A. Seppilli, o. c., str. 19.

²¹Isto, str. 21.

²²Isto, str. 19.

²³Isto, str. 20.

²⁴Anto Knežević, *Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb, 1988, str. 103-104.

²⁵Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, s. v. sud².

²⁶Jean Haudry, *Indoevropljani*, Sremski Karlovci, 1990, str. 97.

²⁷Isto, str. 99.

ljudi vrhovni svećenici i pravnici. "Pravo i religija bili su jedno".²⁸ Ne označuje li tu tvrdnju i činjenica da je hrv. *kletva* pravni termin,²⁹ posebice u obliku *zakletva*?³⁰

3. Magija i "lingvistika"

Pošto smo se pozabavili odnosom riječi i čina, razmotrimo sada i nešto specijalniji odnos, odnos u kojem se nalaze magijski i prirodni lingvistički nazivi. Valja, možda, reći da ovdje neće biti riječi o nazivima kakvi su *čin*, *učiniti*, *odčiniti* itd. jer, premda jesu magijski i u svezi s riječima o kojima smo naprijed govorili (npr. s *πολεῖν*), nisu ujedno i jezični, "lingvistički". Također, nasuprot tomu, neće biti govora ni o riječi kakva je svesl. i prasl. *govor*, *govoriti* i sl., budući da je etimologijski u svezi s "vikanjem, bukom" i stara je onomatopeja,³¹ ali nije ni u kakvoj izravnoj svezi s bajoslovljem, magijom. Nasuprot tome, bit će govora o riječi *vrač* "divinus, magus", premda smo je već gore spomenuli u svezi s lat. *verbum*. Indoeuropski korijen iz kojega proizlazi ta riječ (koja u slov. i rus. jeziku znači "liječnik") jest *uer-* "reći, kazati". Isti se korijen nalazi i u grč. *πειρω*, *είρω* "Ferō" "kažem", u sanskr. *vratā-*, let. *vervelar* "nejasno govoriti" (<**verver-*), lit. *va~rdas* "riječ" te lat. *verbum*. U svezi s tim su i riječi *rota*, *porota*, *riječ*. U praslav. **vorg-* > hrv. na *-io vraž* "Zauber" taj je korijen raširen s *ĝ* ili *gh* u prijevodu perfekta. Korijen se možda može povezati s *vrag* a uspoređuje se s grč. *ὄργια*, *ὄργιαζω*. Da se radi o umekšanim velarima potvrđuje avest. *varəz* "wirken, tun, machen", što nas pak dalje upućuje na *čini*, *opčiniti* itd. za *magija*. Od steslav. *vražiti* "augurare", posredstvom stičeš. *vraziti* "magicas artes exercere", dolaze neki češki toponimi s *Vraz*. Veza između *vrač* i *vrag* etimologijski je ipak upitna.³² Vrači, vještice i vješci *vračaju*, liječe čudotvornim načinom govoreći *bajanja*.³³ *Bajanje* n. "fascinatio, incantatio, čaranje" širok je pojam: *ko godje vračanje, ako se vazda prigaja, ima biti bajaranje, i tako se zovu vrači, potajno ili očito ki to čine...* 1452.³⁴ *Bajanje*, kao i steslav. riječi *bali(ji)*, *balštvo*, *balovanije*, *obavati*, *obavbnik* ѡ, *ubalovati*, dolaze od korijena **bha-* a znači "govoriti, fabulari, u svrhu čaranja". *Bajanje* je usporedivo s grč. *φημί* "priča", lat. *fāri* "govoriti, pričati" te je vjerojatno da se i lat. *fascinare*, *fascinum* itd. mogu izvesti iz *fāri*, *fando* "quia incantatio verbis

²⁸*Isto*, str. 99-100.

²⁹P. S k o k, o. c., II, s. v. kleti (sp); Antun M a ž u r a n i ć, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb, 1975², s. v. kletva.

³⁰B. E. Benvenist je definisao *zakletvu* (RHR, 134, 1947-48, str. 81 i dalje) kao "usmeni obred koji je često upotpunjen ručnim obredom", kao što obred da "čvrsto stegne" (grčki *συνυψαλ* "zakleti": v. ind. *am-* "čvrsto stegnuti") predmet nad kojim je zakletva izgovorena: "naročit način potvrđivanja koji ističe, garantuje, dokazuje", zakletva je samo svečani oblik istinoljubive reči." J. H a u d r y, o. c., str. 71.

³¹P. S k o k, o. c., I, s. v. govor.

³²P. S k o k, o. c., III, s. v. vrač; S a d n i k - A i t z e t m ü l l e r, *Handwörterbuch zu den altkirchen Slavischen Texten*, S-Gravenhage, 1955, str. 333.

³³V. M a ž u r a n i ć, o. c., I, s. v. bajaranje, str. 17.

³⁴*Isto*, str. 13.

perficiecbatur". Slično značenje ima i glagol *bahoriti* i njegove izvedenice.³⁵ Nejasno je da li s riječi *bajati*, *bajka* itd. u etimologijskoj svezi stoji riječ *besēda* i sl., ali je činjenica da ih neki dovode u svezu.³⁶ Nazivima, međutim, *glagol*, *glagolati* i *glas*, koji svi dolaze iz korijena **gol-*,³⁷ ovdje nije mjesto (kao ni riječi *slovo*), budući da izravne veze s magijom nemaju. Nije tako, ipak, s još jednim važnim nazivom iz područja "lingvistike", s riječju *reči*, steslav. *rešti* < *sveslav. i praslav. **rek-ti* "dicere", budući da odatle dolazi i prefiksalna složenica *ureći* (Lika, žumberački katolici). Složenica bjelodano pokazuje da je nastala u doba kada se vjerovalo da riječi imaju magijsku moć "riječju prouzročiti bol". Od *ureći* je postverbal *rok*, u folkloru *urok*, *uroci* s pridjevom *urokljiv* (*urokljive oči*). Svesl. je i prasl. apstraktum od *rĕk*-*cie*. **rekis* po i deklinaciji *riječ* "res, causa, stvar, razlog, verbum, besjeda", ali i, prema grč. *λόγος*, "sin Božji". Indoeuropiski korijen **req-* značio je "zapovijedati, naređivati". Nalazi se u sanskr. *racayati* "ververtigt, bildet", *racana* n. "Betreiben", got. *rahnjan*, nvnjem. *rechnen*, stvnjem. *regin-*. Značenje, pak, "dicere" dolazi samo u slavinama.³⁸ Ali, kada je očito da u Slavenu i Hrvata *riječ* znači i "res" i "verbum", a tako je važan naziv, te ujedno ima veze i s magijom, možda bi bilo umjesno da se zapitamo: Jesu li "Indoeuropejci" pokušali kako i osmisliti stanje koje su u općoj narodnoj svijesti zaticali a ukazivalo je na vezu magije s jezikom? Kratkim odgovorom na to pitanje završit ćemo i ovo poglavlje. Jesu! Gotovo u naše dane K. T. Preuss u evokativnoj sposobnosti jezika prepoznaje dio njegove magijske moći. Budući da još veću važnost pridaje magiji disanja, daha i magiji pjeva, Preuss zaključuje da je jezik potekao od magije: "Sljedi nadalje da jezik izravno duguje svoje početke magiji glasova i riječi". "Jezik... je rezultat vjere u magiju koja je navela ljude da oponašaju zvukove rada i druge prirodne zvukove... kako bi tim posredstvom polučili rezultat."³⁹ Ako Preussu nismo skloni vjerovati, a nismo, u znatno bismo se težoj situaciji našli kad bismo morali zauzimati stav prema jednoj starijoj, gotovo besmrtnoj filozofskoj i znanstvenoj europskoj teoriji, teoriji koja stoji u osnovi svakoga promišljanja odnosa riječi i stvari a prvi ju je snažno zacrtao Platon u *Kratilu*. Riječ je o teoriji koju zovu mimologijskom a u skolastici je bila refrenom.⁴⁰ Živa je i danas u djelima najvećih, primjerice u R. Jakobsona i G. Genettea,⁴¹ a svodi se na uvjerenje da između riječi i stvari, jezika i svijeta, postoji odnos slaganja, oponašanja, analogije, ne anomalije.⁴² Magijsko djelovanje na svijet prema tome bi generalnom stavu bilo moguće stoga što su riječi gotovo

³⁵Isto, str. 19; Sadnik - Aitzetmüller, o. c., str. 236.

³⁶Sadnik - Aitzetmüller, o. c., str. 214.

³⁷Isto, str. 236.

³⁸P. Skok, o. c., III, s. v. reči; V. Mažuranić, o. c., II, s. v. rieč.

³⁹K. T. Preuss, "Ursprung der Religion und Kunst", u: *Globus*, LXXXVII, 1905, str. 395; "Zauber der Sprache un Gesang", tomo LXXVI, str. 321 i slj.; "Zauber der Körperöffnungen", tomo LXXXVI, str. 397, cit. u: Seppilli, o. c., str. 147/148. nap. 175.

⁴⁰Gérard Genette, *Mimologije, Put u Kratilu*, Zagreb, 1985; Giorgio Fano, *Origini e natura del linguaggio*, Torino, 1973; Georges Conteneau, *Babilon i Asirija*, Zagreb, 1978, str. 145; Platon, *O jeziku i saznanju*, Beograd, 1977.

⁴¹G. Genette, o. c., str. 285. i slj.

⁴²M. Ivić, o. c., I, str. 17. i slj.

stvari same a "lingvistika" bi s magijom imala zajedničko to što su obje simpatijske.

4. Psovka i kletva - etimologije

Psovka i kletva su magijske forme (formule) ako ne zbog toga što su riječi a ono zbog toga što su ritmizirane i stilski efektne, što su dakle poetske forme, mali pjesnički žanrovi.⁴³ *Psovka i kletva* su govorni čini, ali i magijski, barem genetski i izvorno,⁴⁴ s tim da njihov put od magijskoga do naprosto govornoga čina možda najbolje ilustrira činjenica da u hrvatskome jeziku *kletva* može značiti ono što je negda značila *psovka*.

Etimologijski, međutim, *psovanje*, *psovka* i sl. nema ništa zajedničkoga s *kleti*, *kletva* i sl., osim kao svezu među tima riječima ne predstavlja novogč. glagol βασκαίνω (izg. vasćinin) "ureći, zabajati"⁴⁵ odnosno, osim ako zvukovna sličnost između naše riječi *vaščina* i lat. *fascinum* "uroci, bahorija" itd. nije stvarna. Tada bi se, naime, mogla uspostaviti značenjska i historijska sveza među hrv. sinonimima *psovka* i *vaščina* s jedne, s *kletva* s druge strane. No i tada bi se, valja kazati, *vaščina* "ludibrium, contumelia, ignominia" itd. posredstvom vaška f. "canis, psoto" dovodila u izravnu svezu tek s riječima pšenjenje, *psovanje*, *psost*, *opsovati*, *ošvanjiti*, sve riječima poteklama od *pas*.⁴⁶ Odgovor pak na pitanje zašto bi pas bio magijska i nečista životinja i dalje ostaje otvoreno, prvenstveno mitološkim studijama, i to uz uvjet da su navedene slutnje točne. Etimologijski su odgovori, naime, o riječi *pas*, svest. i praslavenskoj *p̥b̥s̥b̥ "canis", dvojbeni i nesigurni. Zna se da paralela nema u baltičkim i indoeuropskim jezicima, zna se da od osnove *ps-* nastaje apstraktum na *-ina psina* "zloba", na *-ost psost* "grdnja" (usp. polj. *psota*), da je denominal na *-ovati* svestlav. i praslav. *psovati* (i s više prijedloga), da je postverbal sa *-bka psovka*. Zna se i to da je značenje, specijalizirano na "grditi, ružiti", udaljilo glagol *psovati* od veze s *pas* i prvobitna značenja "činiti kao pas", no nema sigurnih i jedinstvenih tumačenja same riječi *pas*. Jedni je, naime, izvode iz indoeuropskih sredstava a drugi iz onomatopeja. Po prvome tumačenju, srodnost bi se mogla uspostaviti sa sanskr. paçu "životinja" = lat. *pecus* = got. *faihu* = stprus. *pecku*. Po njima bi praslavenska riječ opće značenje bila specijalizirala na "pas". Unutar iste skupine ostaje tumačenje *p̥b̥s̥b̥* <ie. *p̥k̥nuon*, skraćenica od **p̥b̥so-stražb* "čuvar stada", kao i ono tumačenje koje traži svezu u ie. korijenu **peik-* "šaren", u prijevoju **p̥i̯k-* koji je u *pisati* i *pastrva*, a usporedbu nalazi u sanskr. *piśaṅga* "crvenkast". Nasuprot takvima stoje oni koji se pozivaju na uzvik za psa *ps* i oni koji, jer pas često

⁴³Mihail B a c h t i n, *Stvaralaštvo Fransa Rublea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Beograd, 1978, str. 36. i passim; *Rečnik književnih termina* Instituta za književnost i umetnost u Beogradu, Beograd, 1985, s. v. *kletva* i *zakletva*. O magiji kao izvoru poezije v. A. S e p p i l l i, o. c.

⁴⁴M. B a c h t i n, o. c., str. 36.

⁴⁵V. M a ž u r a n i ć, o. c., II, s. v. *vaščina*.

⁴⁶*Isto*, s. v. *vaška*, *vaščina*, *psina*, *psost*, *psovanje* i dr.

mokri, vezu pronalaze u onomatopeji *pišati*.⁴⁷ Ako bismo, usmjereni prema magiji i njezinoj vezi s riječi, među onim što je kazano o *psovci* morali nešto posebice naglasiti i izdvojiti, onda bi to bile samo dvojbe u svezi s novogr. βασκαίVELV i lat. *fascinum* te također upitno dovođenje u svezu ρῆςτ s *pisati*. O ovome posljednjem nešto će riječi biti u sljedećem poglavlju. Sad nam se je pozabaviti *kletvom*.

To što su *kletva* i *blagoslov* u antonimske odnosu govori o *kletvi* sljedeće: 1) ona je govorni čin (i ona je *slovo*), dakle i terminologijski jezični čin, budući da se u odnos suprotnosti može dovesti samo ono što je istoga reda, 2) *kletva* je čin suprotan "blagoj riječi", ona je "žestoka, gruba riječ", riječ upućena sa zlom svrhom. *Kletva* je dakle i (crno) magijska riječ i čin. To pak što su u sinonimske odnosu riječi *kletva* i *rota*, a *rota* je u etimologijskoj svezi s *riječ*, samo dodatno ukazuje na put kojim ćemo morati poći u istraživanju etimologije riječi *kletva*: on je i u magijske i u prirodne lingvističkoterminološke prostoru. Znamo li, naime, da su grčke *Erinije* (u Eshilovoj *Orestidi Arai*) personificirane kletve te da je grč. ἄρᾶ "kletva" srodno s glagolom ἄρᾶοματ, koji znači koliko "molim" toliko i "proklinjem", moći ćemo lako razumjeti zašto je grč. ἄρῆτηρ "svećenik" i zašto je *kletva* magijski termin.⁴⁸ Zašto je *kletva* i prirodni lingvistički termin, vjerujem da će dati naslutiti činjenica da se na babilonske kaže *māmītu* za "čaranje" jednako kao i za "zakletva", i da dolazi od istoga korijena iz kojega i *amātu* "riječ". Uvjerit će nas, nadam se, sljedeće: u korijenu grč. ἄρᾶ vjerojatno je sačuvan babilonski korijen ṛr iz *arratum* "predvidjeti, ukleti".⁴⁹ Hrvatski *kletva*, *klatav*, *klatva* f. "imprecatio, execratio, maledictio, maledictum", apstraktum je od infinitivne osnove od baltoslav. i praslav. i veslav. glagola *kleti* (*se*). Pravni izraz **kleti*, *klbne* znači "jurare". Glas *e < e* a *u < l*. Duljenjem *b - i* pravi se iterativ, npr. stoslav. *zaklinati*. Postverbal **klin* sačuvan je s prefiksom *u-*: *uklin* "prokletstvo". Osim spomenutoga apstraktuma na *-tva* nalazi se i *okletva* "urota" i *zakletva*. Od *zaklinjati* radna je imenica na *-ač* *zaklinjač*. Praslavenska je osnova vjerojatno *kle-ti*, u prijevoju *-klon*, a glagol je *kloniti* prvobitno sadržavao značenje od praslav. *kle*. Semantički je razvitak očit usporedbom s *priseći*. Baltičke su usporednice lot. *klentēt* "proklinjati", stprus. I. pl. *klantenmai* "proklinjemo". Drugih ie. usporednica nije se moglo naći. Osim navedena, Brücknerova mišljenja, neki neuvjerljivo vrše usporedbe sa sanskr. *krandati* (3. l.) "viče".⁵⁰

⁴⁷P. S k o k, o. c., II, s. v. pas.

⁴⁸A. S e p p i l l i, o. c., str. 79-81.

⁴⁹C. A u l a n, *Homère et les origines sacerdotales de l'épopée grecque*, Paris, 1943, III, str. 107, nap. 2, cit. u: A. S e p p i l l i, o. c., str. 150, nap. 202.

⁵⁰P. S k o k, o. c., II, s. v. *kleti* (*se*).

5. Magija i pismo

Ukoliko su etimologijske spoznaje o vezi riječi *kletva* s kretnjama klečanja i naginjanja točne, onda je riječ *kletva* jedna od onih koje bi mogle osnaživati glotogenijske pretpostavke o tome da je jezik, govorni jezik, nastao iz jezika gesta i mimike.⁵¹ Utoliko je prije to moguće što je po Berneckerovu mišljenju sinonim riječi *prokleti* u Srbiji *crtili*, *crtilim* < *čbrtъ* – "proklinjati, veoma teško zaklinjati". Bernecker to povezuje sa svesl. *črt*, *čert*, *čort* "zao duh, đavao", dok Mažuranić misli da je u svezi s činjenicom što zaklinjanje zla duha biva u risu, mačem, palošem ocrtanu krugu.⁵² No, bilo kako mu drago, činjenica je da uz naprijed navedenu moguću svezu *psovke* s *pisanjem*, imamo sada mogućnost da ukažemo na svezu između *učitati*, *učitanje* i *bajanje* "vuhvenje, gatanje".⁵³ U nas se vraća iz "pisana" graha,⁵⁴ a dodaje li se tomu da se u nas dogodila i zamjena riječi *slovo* "riječ" sa *pisme* "grafički znak, slovo", lakše ćemo shvatiti zašto su najstariji pisani spomenici mnogih naroda upravo magijski tekstovi.⁵⁵ Dovedemo li sada ono upravo kazano u svezu s vjerojatnom teorijom o nastanku jezika iz mimike posredstvom pisma,⁵⁶ nećemo moći zaobići ni pismo ni pisane spomenike kao vrela magijskih formula, dakle i *psovka* i *kletava*. Zapisane, one su ravnopravne izgovorenima te ćemo u naše istraživanje govornih čina verbalne agresije kao ravnopravne moći uključiti i zapisane magijske formule, *kletve* na amuletima i talismanima. Da nećemo progriješiti dokazom je i prvi slavenski jezikoslovac Čmorizac Hrabar koji u svome traktatu *O pismenima* kaže: "Prěžde ubo Slověne neiměhq knigъ, nq črtami i rězami čitěhq i gataahq, pogani sqšće". O svezi pak pisma s magijom u našoj je znanosti već dosta kazano.

⁵¹O tome opširno G. F a n o, o. c.

⁵²V. M a ž u r a n i ć, o. c., II, s. v. prokleti.

⁵³*Isto*, str. 1620.

⁵⁴*Isto*, str. 1621.

⁵⁵Jedan od najstarijih zapisanih tekstova jest zaklinjanje skakavaca, jedan od najstarijih spomenika njem. j. jesu Merseburger Zaubersprüche, prve riječi zapisane glagoljicom bijahu ivanovske Iskoni bē Slovo itd.

⁵⁶G. F a n o, o. c., str. 19.

*Slavomir Sambunjak: THE ETIMOLOGY OF THE WORDS KLETVA (bane) AND
PSOVKA (curse)*

Making his departure from the doubtful etymology of the words *kletva* and *psovka*, the author reveals them both to be *speech acts of verbal aggression* (whose content base is imprecation) common both to linguistics and magic.

Moreover, the basic terminology of magic corresponds with that of linguistics because both are founded on words: magic on the power of words, while linguistics on the essence of words. The parallelism between magic and linguistics holds in regards to the written as well as to the spoken word. Therefore, it is not surprisint that certain glottogonic theories take magic as the origin of language and of the letter (the same thing has been shown to be true of poetry). In addition, it should not astonish that the ancient, essentially sympathetic, therefore magic, idea of an analogy between words and things is still alive in the contemporary world.